

LBRIS

We know
books

Coordonator Corint Istorie Autori Români
FLORIN-RĂZVAN MIHAI

LAVINIA BETA

PRINTESELE ROȘII

Femei și bărbați, părinți și copii
în ideologia și cotidianul comunist

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2024—

Cuprins

<i>Listă de abrevieri</i>	7
<i>În loc de prefață</i>	11
1 – <i>Muzele emancipării</i>	19
2 – <i>Filistinii</i>	54
3 – <i>Basmul Cenușăresei pe dos</i>	113
4 – <i>Ceasul bun și ceasul rău</i>	149
5 – <i>Lica, prințesa lui Dej</i>	196
6 – <i>Trei surori</i>	261
7 – <i>Ceaușeștii, „o celulă de bază a societății”</i>	305
8 – <i>Mândra Gheorghiu despre Gheorghiu-Dej, bunicul său</i> ...	360
9 – <i>Dinu Angelescu despre căsătoria cu Zoia Ceaușescu</i>	389
<i>Bibliografie</i>	431
<i>Index de nume</i>	439

Muzele emancipării

O cărticică apărută la Londra, în 1848, a marcat istoria lumii: *Manifestul Partidului Communist*. Marx¹ și Engels² au scris-o la solicitarea Ligii Comuniștilor. Un program al acestei organizații care suportă interdicții de la autoritățile vremii. Postulau geneza unei noi societăți – un rai pe pământ, în egalitate, fără asuprire și bunuri private. Proletariatul – noua clasă socială creată de extensia primei revoluții industriale – va fi grovarul burgheziei și, implicit, al lumii vechi. Comuniștii sunt elita acestei mulțimi muncitoare și ei vor acționa „hotărât”, dincolo de barierele nației, limbii sau ale geografiei, declanșând și conducând o „luptă de clasă” soldată peremptoriu cu victoria.

Mai expliciti decât apostolii creștini în privința lumii de apoi, autorii *Manifestului* abordează și problema familiei în secțiunea „Proletari și comuniști”. Unde dai și unde crapă, ar putea fi concluzia raportului dintre acest proiect și realitățile

¹ Karl Marx (1818–1883), filozof, istoric, economist, sociolog și jurnalist german. A fondat împreună cu Friedrich Engels teoria socialismului științific. Opera sa a influențat dezvoltarea economiei politice și istoria politică a secolului XX.

² Friedrich Engels (1820–1895), filozof politic german. Împreună cu Marx a dezvoltat doctrina comunistă și a scris *Manifestul Partidului Communist*. A fost editorul *Capitalului* după moartea prietenului său, Marx.

inspirate. Reproducem, prin urmare, în cele ce urmează ideile originare:

Desființarea familiei! Până și cei mai radicali se indignază în fața acestei infame intenții a comuniștilor.

Pe ce se întemeiază familia de astăzi, familia burgheză? Pe capital, pe câștigul privat. În forma sa deplin dezvoltată ea există numai pentru burghezie; ea își găsește însă completarea în lipsa de familie impusă proletarilor și în prostituția publică.

Familia burghezului dispare, firește, odată cu dispariția acestei completări a ei, iar ambele dispar odată cu dispariția capitalului.

Ne imputați că vrem să desființăm exploatarea copiilor de către părinții lor? Recunoaștem această crimă.

Dar voi spuneți că noi desființăm cele mai gingașe legături înlocuind educația pe care o dă familia cu cea socială.

Oare educația voastră nu este și ea determinată de societate? Nu este ea determinată de relațiile sociale în cadrul cărora faceți educație, de amestecul mai mult sau mai puțin direct al societății prin mijlocirea școlii etc.? Comuniștii n-au inventat influența societății asupra educației; ei îi schimbă doar caracterul, smulgând educația de sub influența clasei dominante.

Frazeologia burgheză despre familie și educație, despre legătura intimă dintre părinți și copii devine cu atât mai dezgustătoare cu cât pentru proletari, ca urmare a dezvoltării marii industrii, legăturile de familie se destramă, iar copiii sunt transformați în simple articole de negoț și unelte de muncă.

Dar voi, comuniștii, vreți să introduceți comunizarea femeii – ne strigă în cor întreaga burghezie.

Burghezul vede în soția lui o simplă unealtă de producție. El aude că uneltele de producție urmează să fie exploatare în comun și nu poate, firește, decât să-și închipuie că soarta comunizării va lovi și pe femei.

El nici nu bănuiește că este vorba tocmai de a desființa această poziție a femeii de simplă unealtă de producție.

De altfel, nimic nu este mai ridicol decât indignarea ultramorală a burghezilor noștri în fața pretensei comunizării oficiale a femeii de către comuniști. Comuniștii nu au nevoie să introducă comunizarea femeii; ea a existat aproape întotdeauna.

Burghezii noștri, care nu se mulțumesc că au la dispoziție femeile și fiicele proletarilor lor, fără să mai vorbim de prostituția oficială, își fac o plăcere din a-și seduce reciproc soțiile.

În realitate, căsătoria burgheză este comunizarea femeii măritate. Comuniștilor li s-ar putea imputa cel mult că, în locul comunizării fățarnice, ascunse, ar voi să introducă comunizarea oficială și pe față a femeii. De altfel, se înțelege de la sine că prin desființarea actualelor relații de producție va dispărea și comunizarea femeii, izvorâtă din ele, adică prostituția oficială și neoficială.¹

Atât au spus Marx și Engels despre o instituție tot atât de veche ca omenirea – familia; matricea primară a atașamentului, socializării, satisfacerii trebuințelor fiziologice și de siguranță fundamentale. Și, implicit, despre sexualitate, bărbați și femei, părinți și copii.

*

În 1848, „profeții” erau niște necunoscuți. Marx, născut într-o familie din Trier, cu renume înaintași printre rabinii așkenazi, avea 30 de ani. După un doctorat în filozofie la

¹ Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, <https://www.marxists.org/romana/m-e/1848/manifest/c02.htm>, accesat la 15 ianuarie 2023.

Universitatea din Jena cu teza *Diferențele dintre filozofia naturii la Democrit și Epicur*, s-a atașat cercului „hegelenilor de stânga”. Un grup de reflecție, i-am spune azi, care căuta concluzii atee și revoluționare în filozofia lui Hegel¹. Din 1842 era redactorul-șef al ziarului *Gazeta renană*, finanțat de un grup de burghezi. El imprimă publicației o linie democratică revoluționară, fapt ce duce la cenzurarea și suprimarea ei. Jurnalismul îi deschide însă interesul către economia politică. *Capitalul* va fi opera sa de căpătâi, o critică a funcționalității producției și relațiilor capitaliste care îi va aduce celebritatea, fiind plasată printre cele mai consultate cărți ale lumii. Nicidecum bunăstarea, Marx recunoscând cu umor că trabucurile fumate când a scris-o au costat mai mult decât drepturile de autor primite.

În 1841 s-a căsătorit cu Jenny von Westpalen², pe care o cunoștea din copilărie și cu care a stat logodit șapte ani. Jenny era o cultivată aristocrată, fiică de baron, mai vârstnică decât el cu patru ani, ai cărei biografi îi menționează statutul de activistă, critic de teatru și sociolog. Dar mai ales pe acela de soție a lui Marx, unul dintre cei cinci evrei care au schimbat lumea, ceilalți fiind Moise, Isus, Freud și Einstein³. Inspirându-se din materialismul filozofiei antice grecești și din dialectica lui Hegel, combinând activismul politic cu reflecția filozofică, Marx a devenit creatorul unei paradigme care îi poartă

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), filozof german, reprezentant al curentului idealist în filozofia secolului al XIX-lea.

² Jenny von Westpalen (1814–1881), baroană. A fost scriitoare și militantă, soția lui Karl Marx (din 1843).

³ Albert Einstein (1879–1955), fizician teoretician, născut în Germania, emigrat în Statele Unite în 1933. A fost autorul teoriei relativității și unul dintre cei mai importanți oameni de știință ai omenirii.

numele, particularizată prin concepte și raționamente care acoperă o vastă problematică a domeniului sociouman.

Jenny s-a îndrăgostit iremediabil de Marx, poreclit „Maurul” din studenție. Impunea și se remarcă prin înfățișare – ten brun, barbă stufoasă de profet și plete bogate în strălucire de abanos. Soții s-au stabilit la Paris, după căsătorie. Au avut șapte copii, dintre care doar trei fete au ajuns la maturitate. Originalul Marx a fost însă și tatăl unui al optulea copil, născut de menajera familiei. Oficial, copilul a fost însă recunoscut de către prietenul său, Engels.

Engels s-a născut într-o bogată familie de industriași în textile din Manchester. A studiat filozofia în Germania, împrietenindu-se cu Marx prin împărtășirea unor pasiuni și viziuni comune. În 1842, Engels a revenit la Manchester pentru a prelua afaceri de familie. A cunoscut astfel viața grea a muncitorilor pe care începe s-o studieze științific. În primăvara lui 1847, împreună cu Marx, se alătură Ligii Comuniștilor, grupare politică clandestină. Participă la al doilea ei congres, ținut la Londra, ocazie cu care cei doi prieteni au fost solicitați să redacteze *Manifestul Partidului Comunist*.

Soții Marx se aflau atunci în Belgia, după expulzarea din Franța. Cu prilejul Revoluției franceze din 1848, revin la Paris, dar victoria contrarevoluționarilor îi trimite iar în exil. Chelțuiseră deja zestrea adusă de Jenny, dar Engels îi ajută financiar să se stabilească în Anglia. Cei doi prieteni vor colabora îndeaproape în scrierea unor lucrări despre trecutul și viitorul speciei umane, fiind creatorii unei noi ideologii, cunoscută sub numele de comunism, inspirat de Comuna din Paris¹. Ideologia lor,

¹ Comuna din Paris a fost o autoritate locală care a condus capitala Franței vreme de două luni în primăvara lui 1871. Contextul apariției sale, deciziile și sfârșitul său violent au transformat-o într-o referință istorică.

contextualizată de prima revoluție industrială, conține un program politic conform căruia viitorul aparține proletarilor. Marx și Engels au preluat termenul din istoria Romei antice, unde proletarii erau cetățeni liberi, dar lipsiți de pământ și de posibilitatea unor angajamente de muncă deoarece locul lor îl luașeră sclavii. Neplătitori de impozite, se înțelegea că au o singură datorie către stat: să-i dea urmași, făcând copii¹. Pentru Marx și Engels, proletarii erau noii salariați muncitori, care, în absența altei posesii, își vând forța de muncă pentru a trăi. Noii proletari ai primei revoluții industriale trăiesc și angoasa că mașinile le vor lua locul de muncă, așa cum se întâmplase cu sclavii și proletarii Imperiului Roman. Și, așa cum se petrece și în zilele noastre, când corporatiștii întrezăresc în era inteligenței artificiale și teroarea impunității roboților.

„Filozofii n-au făcut decât să interpreteze lumea, important este însă a o schimba”, a fost una dintre reflecțiile lui Marx de mare succes. Astfel că filozofia sa și a lui Engels va genera un program ideologic având ca țintă întronarea utopiei comuniste la scară globală. Proletariatul va zdrobi burghezia, profetesc ei, în următorul algoritm: crize economice; pauperizarea muncitorilor; inducerea în rândul acestora a conștiinței revoluționare de clasă; revoluția proletară; dobândirea puterii de stat; dictatura proletariatului; dispariția statului; și, în fine, comunismul. Cum anume vor trăi oamenii în comunism, n-au spus prea multe. La originea modelului ar fi fost egalitatea indivizilor din societățile primitive, fără proprietate privată. Vor decide asupra viitoarei societăți cei care vor trăi atunci, și-a motivat Marx refuzul de a compune „rețete pentru bucătăriile viitorului”. Principiul „De la fiecare după capacitatea, fiecăruia

¹ În limba latină cuvântul *proles* înseamnă „copil” sau „urmaș”.

după nevoi” a transgresat însă secolul. Predicțiile ideologiei marxist-leniniste, deși cu atât de puțină concretețe, vor fi selectate în secolul următor de propagandiștii comuniști, descrieri ca acestea fiind eliminate din discursul public:

În societatea comunistă, în care nimeni nu are o sferă exclusivă de activitate, ci fiecare poate să se realizeze în orice ramură dorește, societatea reglementează producția generală și face astfel posibil ca eu să fac un lucru astăzi și altul mâine, să vânez dimineața, să pescuiesc după-masa, să hrănesc vitele seara, să critic după cină, după cum vreau eu, fără ca vreodată să devin vânător, pescar, păstor sau critic.¹

Chiar dacă, în evoluția viitoare a societății, asemenea descrieri le-au părut urmașilor, pe drept cuvânt, nepermise naivități în raport cu gândirea unor „genii”, proiectul egalității și echității umane la scară planetară a marcat utopia comunistă. Nu fără temei, în societățile cu regimuri comuniste, anumite adevăruri științifice au fost stigmatizate ca „obiectivism burghez”, iar diseminarea lor în spațiul public a devenit fapt penal. Căci apostolii comunismului se înșelaseră amarnic mai ales asupra psihologiei umane, o știință încă nestructurată și neinstituționalizată în spațiul academic. Teoriile acesteia demonstrează că motivațiile, comportamentele și visurile omului nu au reducționismul albinelor sau furnicilor, care, după observațiile comune, trăiesc și muncesc continuu în și pentru comunitatea lor. La mijlocul secolului XX, psihologul american Abraham Maslow s-a făcut extrem de cunoscut, mai ales printre specialiștii în marketing, cu teoria piramidei trebuințelor umane. Conform acesteia,

¹ Lavinia Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 48.

oamenii acționează motivați de anumite trebuințe nesatisfăcute. La bază sunt cele comune ființelor vii – trebuințele fiziologice și cele de siguranță. Pe treptele superioare ale ierarhiei sunt trebuința de afiliere, stima de sine, iubirea, apartenența. Și, sus, în vârful piramidei – trebuința de dezvoltare sau autodezvoltare. Aceasta din urmă este harul care a alimentat progresul social și economic al omenirii și totodată stigmatul nefericirii individului – omul nu va fi mulțumit niciodată cu ceea ce are. Alte teorii, provenind din știința etologiei, apărută și aceasta după moartea apostolilor comuniști, postulează existența unei ierarhii a puterii, cu reguli, ritualuri și forme de supunere și obediență, chiar și în rândul animalelor care trăiesc în turmă și al păsărilor organizate în cârduri. Cum, cine și când ar putea extirpa asemenea date esențiale ale naturii umane pentru a întrona comunismul?

Revenind la Marx, restrânsă la cercul familiei sale, a dus o viață tragică. Într-o scrisoare din septembrie 1852, i se confesează lui Engels:

Soția mea este bolnavă, micuța Jenny [o fiică, n.a.] este bolnavă. Leni [o altă fiică, n.a.] are un fel de febră nervoasă. Nu pot, nu puteam chema medicul fără bani pentru medicamente. De opt zile îmi hrănesc familia cu pâine și cartofi și mă întreb dacă voi mai putea să le procur și pe acestea.¹

Jenny suferea de o gravă depresie în respectiva perioadă, provocată și de nașterea copilului ilegitim al soțului său... Peste zece ani însă, în iunie 1862, Marx îi descrie aceleiași prieten o situație cel puțin la fel de umiltoare:

¹ Karl Marx, https://fr.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx, accesat la 16 septembrie 2023.

Îmi este extrem de penibil de a-ți mai vorbi despre mizeria mea, dar ce să fac? Soția îmi spune în fiecare zi că ar fi preferat să fie în mormânt cu copiii și, desigur, n-o pot învinovați, deoarece umilințele, chinurile și terorii pe care trebuie să le suportăm în această situație sunt cu adevărat de nedescris.¹

Prietenul Engels avea alte posibilități materiale. N-a fost familist, trăind din tinerețe în concubinaj cu Mary Burns², o muncitoare analfabetă, de origine irlandeză, care l-a introdus în mediul muncitoresc pentru anchetele etnografice despre viața textiliștilor, contribuția sa la fundamentarea sociologiei. Acesta e mai interesat decât Marx de feminism, considerând căsătoria monogamă o consecință a dominației bărbatului asupra femeii. Mai mult decât probabil că a fost „prima mână” în redactarea secțiunii din *Manifest* despre viitorul relațiilor dintre bărbați și femei. Mary a adus-o în locuința lor și pe sora sa, Lizzie, ca menajeră, și pe o altă nepoată. A decedat prematur din cauza alcoolismului. După moartea concubinei sale, industriașul și filozoful Engels recompune același gen de liberă conviețuire cu cumnata Lizzie. Și ea analfabetă. Cu câteva ceasuri înainte de moartea ei, Engels a consimțit la o cununie religioasă. N-a avut copii. A pregătit pentru tipar și s-a preocupat de publicarea integrală a operei lui Marx, lăsându-și bunurile după moarte uneia dintre fiicele prietenului său.

Femeile acestea au fost „muzele” emancipării radicale clamate de *Manifestul Partidului Comunist*. Biografiile lui Marx și Engels (desigur, curățate de „impuritățile” menționate anterior), scrierile și militantismul celor doi au alimentat legendele

¹ *Ibidem*.

² Mary Burns (1823–1863), muncitoare irlandeză, partenera de viață a lui Friedrich Engels.

epocii, prietenia lor simbiotică fiind un simbol al comunismului mondial...

*

Este un truism să amintim că modelul societal comunist a fost patentat în Rusia, o țară unde muncitorii reprezentau mai puțin decât oriunde în Europa. N-a existat o mișcare de sufragete în regimul țarist care să acționeze pentru dreptul la vot ca în Statele Unite sau Marea Britanie. Cum și cine să-l voteze pe țar? N-au existat femei precum Flora Tristan¹ care să-și abandoneze căminul, soțul și copiii, transformându-se în activiste care militază în ideea organizării sindicale a muncitoarelor, înfruntând opinia publică și autoritățile. Doar un scriitor de geniu precum Mario Vargas Llosa² ar fi putut descrie biografia tumultuoasă a acestei femei și reacțiile fie resentimentare, fie entuziaste produse de personalitatea și acțiunile sale în societatea franceză a epocii, lume mult mai emancipată și democrată decât aceea a Rusiei.³

Printre studenții care bântuiau satele rusești la începutul secolului XX s-au aflat însă și fete, mai ales de etnie evreiască. O categorie demografică extrem de motivată în activismul ei de legislația discriminatorie a Rusiei țariste în politicile sociale. Aceasta este și explicația fundamentală a prezenței

¹ Flora Tristan (Flore Célestine Thérèse Henriette Tristán y Moscoso, 1803–1844), scriitoare și activistă socialistă franco-peruană. A adus contribuții importante la teoria feminisă, în ideea că drepturile femeilor determină și progresul clasei muncitoare. A fost bunica pictorului Paul Gauguin.

² Mario Vargas Llosa (n. 1936), scriitor peruan, unul dintre cei mai importanți romancieri și esești ai lumii, născut în America Latină. Laureat al Premiului Nobel pentru Literatură (2010).

³ Mario Vargas Llosa, *Le Paradis – un peu plus loin* prezintă, în paralel, biografia Florei Tristan și a nepotului ei, Paul Gauguin. Tradus în limba română cu titlul *Paradisul de după colț*, Editura Humanitas, București, 2004.

reprezentative a evreilor în rândul bolșevicilor care au ales soluția radicală a revoluției. Studenții care cutreierau satele cu intenția de a aduce lumina învățaturii în izbele rusești nu erau însă bine primiți de aceia care le locuiau. Abrutizați de munca grea și încă înămoliți în mentalitatea iobăgiei, țaranii care reprezentau 85% din populația Rusiei își găseau firave evadări și divertismente în alcoolul artizanal. Rusia este o țară complicată. În 1897 aici trăiau circa 125 de milioane de oameni, peste o sută de naționalități, dintre care circa jumătate erau ruși și aproape 70% din întreaga populație era ortodoxă.¹

Sub auspiciile ortodoxiei din secolul al XV-lea, relația dintre soți și a părinților cu copiii le-a reglementat o scriere anonimă, *Domostroi*. Apăruse la Veliki Novgorod și un secol mai târziu a rescris-o confesorul lui Ivan cel Groaznic.² Codul acesta de bune obiceiuri și maniere, i-am spune, se adresa aristocrației și clasei de mijloc rusești. Și le-a însușit, în timp, și mulțimea prin procesul învățării sociale și sub autoritatea Bisericii.

Domostroi a prescris gestionarea și organizarea gospodăriei, precum și a practicilor spirituale și morale ale familiei. În fiecare locuință să fie un colț cu icoane, pe peretele dinspre răsărit. La acest altar al familiei să se roage fiecare de cel puțin două ori pe zi. Hainele și obiectele de lucru să fie așezate aparte de cele de sărbătoare. Regula aceasta va amprenta arhitectura rurală a Europei Răsăritene – casa cu două odăi, una de locuit pentru întreaga familie, cealaltă, de oaspeți, servind, de fapt, ca depozit al bunurilor vestimentare și al decorațiunilor înteroare, al obiectelor de zestre a fetelor la căsătorie. La curtea

¹ Roberts Geoffrey, *Biblioteca lui Stalin. Dictatorul și cărțile sale*, Editura Corint, București, 2023, p. 87.

² Ivan al IV-lea (1530–1584), supranumit Ivan cel Groaznic, a fost primul cneaz moscovit care s-a intitulat „țar”.

țărului, ca și la casa *mujicului*, sărbătoarea însemna, mai ales, mâncare și băutură. Un dezmăț al simțurilor dacă se poate, ca sfârșit al postului care interzicea consumul de alcool și carne, precum și relațiile sexuale.

Domostroi preciza mai ales statusul și rolurile sociale ale soților, menționând insistent supunerea femeii în fața bărbatului. Să se teamă de Dumnezeu amândoi, iar femeia și de bărbat. El este un Dumnezeu mai mic al ei, de vreme ce nici la slujba bisericească nu poate merge decât după îndeplinirea sarcinilor casnice. Când se mărită, va fi fecioară, iar căsătoria e legământ până la moarte. Mai are femeia a se feri și de veselie, de cântec sau de răs, chiar și atunci când muncește pe câmp. Altfel ar putea să trezească diavolul care sălășluiește în măruntaiele sale. Căci, de la strămoașa sa Eva, femeia e sursa păcatului în lume și emisar al Celui Rău pe pământ. Doar copiii și soțul ei îi pot sta aproape fără a se afla în pericol de păcat. Chiar și în casele aristocraților, cu mulți slujitori, rostul stăpânei e îngrijirea bărbatului, rugăciunea, facerea și creșterea urmașilor. O soție e o coroană pentru soț dacă e bună, harnică și tăcută, potrivit unuia dintre proverbele rusești.

Copiii sunt educați pe principiile ascultării părinților și al fricii de Dumnezeu. Dacă-i bați cu nuiaua și îi săruți doar în somn, vor crește mai sănătoși. Stăpânului casei – bărbatul – îi este interzis să-și arate afecțiunea soției sau copiilor săi. În rând cu pruncii, nevasta e tratată ca imatură și pedepsită sever la orice greșală. Căci „bătaia e ruptă din Rai”. În cazul ei, *Domostroi* recomandă stranii manifestări de „delicatețe”. Ca instrumente de corecție – doar biciul și nuiaua. Descrie și procedura: femeia va fi condusă de soț într-un loc neexpus altor priviri; el îi va scoate cămașa (ca să n-o rupă în lovituri) și îi va

lega mâinile; o lovește atent ca să-i ferească pântecul și capul. Și, în fine, pentru a nu compromite viitoare „împreunări”, bărbatul încheie cu afectuoase dojeni! Pare aproape un act de erotism sadic în grila sexologiei de azi. Nu-i de mirare că „mila de la bărbat” e visul miresei din cântecele de nuntă.

Acesta e cadrul mentalităților colective în cuprinsul a sute de ani. Cum, cine, când și ce anume să schimbi?

*

Cu un răspuns romanesc a venit, la mijlocul secolului al XIX-lea, filozoful, scriitorul și jurnalistul Nikolai Cernișevski¹. Fiul de preot ortodox spulberase visul părintelui de a-i succeda la altar. Mai presus de *Biblie* credea în socialismul utopic propagat de Charles Fourier². În țara sa, aprecia rusul, puterea vechilor elite nu va fi încredințată altora ca frăiele troicii de către un vizitiu altuia, ci printr-o mișcare revoluționară. Cu asemenea idei expuse public, va fi arestat și condamnat de către autoritățile țariste. Acolo, în închisoare, în 1862, a scris romanul *Ce-i de făcut?*. O carte de căpătâi pentru inspirația și reflecțiile lui Lenin³ asupra conceptului și eticii revoluționarilor de profesie care vor schimba lumea în sensul prefigurată de Marx și Engels în *Manifestul Partidului Comunist*.

¹ Nikolai Gavrilovici Cernișevski (1828–1889), militant social, filozof materialist, scriitor, jurnalist și critic literar rus.

² Charles Fourier (1772–1837), filozof socialist de tendință utopistă și economist francez. A realizat o critică profundă a societății capitaliste, propunând un alt tip de societate din trăsăturile căreia se vor inspira comuniștii.

³ Vladimir Ilici Lenin (1870–1924), revoluționar bolșevic, creatorul statului sovietic, fondator al ideologiei comuniste. A deținut funcția de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului al Republicii Socialiste Federale Sovietice Ruse (1917–1924) și a fost liderul organizației bolșevicilor (denumită Partidul Comunist Rus, din 1918), între 1903 și 1924.